

بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر هویت جمعی جوانان شهرستان دشت آزادگان استان خوزستان

نوع مقاله: پژوهشی

* عبدالرضا نواح

E-mail: navah-a@scu.ac.ir

** مرضیه شهریاری

E-mail: m.shahryari@scu.ac.ir

*** عماد جلداوی

E-mail: a.chldavi@scu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۱۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۶/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۶/۳۰

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی هویت جمعی (هویت ملی و هویت قومی) جوانان عرب می‌پردازد. جامعه آماری این پژوهش متشکل از جوانان ۱۸-۳۰ ساله (مؤنث و مذکر) ساکن شهرستان دشت آزادگان، شامل ۲۹۲۳۲ نفر است. با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۷۹ نفر به‌عنوان نمونه آماری با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای و تصادفی ساده انتخاب شدند. روش مطالعه به‌کاررفته در این پژوهش پیمایشی و رویکرد کمی است. گردآوری داده‌ها به‌وسیله پرسشنامه صورت گرفت و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها آزمون‌های همبستگی پیرسون و رگرسیون چند متغیره به‌کار رفت و با استفاده از نرم‌افزار Spss داده‌ها تحلیل شد. نتایج حاصله نشان می‌دهد که انتخاب عقلانی، میزان مشروعیت سیاسی، نحوه مصرف رسانه‌های نوین اطلاعاتی، نحوه تعاملات اجتماعی و احساس تبعیض با هویت جمعی (هویت ملی و هویت قومی) رابطه مستقیم و مثبت معناداری دارد. همچنین براساس ضریب تعیین محاسبه‌شده، حدود ۴۵/۸ درصد از واریانس مربوط به هویت جمعی با متغیر ارائه‌شده در مدل، توضیح داده شده است. از دیگر نتایج تحقیق این است که میزان گرایش جوانان عرب ساکن شهرستان دشت آزادگان به هویت قومی بیشتر از هویت ملی است.

کلیدواژه‌ها: هویت جمعی، انتخاب عقلانی، میزان مشروعیت سیاسی، رسانه‌های نوین اطلاعاتی، احساس تبعیض، تعاملات اجتماعی.

* دانشیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران (نویسنده مسئول).

** استادیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

*** کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

مسئله هویت، به ویژه هویت ملی و قومی، در کشورهای دارای تنوع قومی و فرهنگی بعد از دهه ۱۹۶۰ میلادی، به یکی از مسائل مهم تبدیل شد و در کانون توجه اندیشمندان رشته‌های گوناگون قرار گرفت. از دیدگاه برتون، قومیت و ملیت از انواع هویت‌های اجتماعی مدرن هستند که به واسطه شرایط جهانی شدن، بعد تازه‌ای به خود گرفته‌اند و از لاک محلی و منطقه‌ای بودن بیرون آمده‌اند. این دو مفهوم، امروزه، جایگاه مهمی در علوم اجتماعی دارند (رئوفی و همکاران، ۱۳۹۶: ۶).

هویت در مرتبه نخست قابل بیان به دو سطح جمعی (اجتماعی) و فردی است. هویت جمعی، یک جمع را از دیگر جمع‌ها جدا می‌سازد. به عبارتی مجموعه ویژگی‌هایی است که یک گروه را از دیگر گروه‌ها جدا می‌کند. هویت ملی و هویت قومی در حوزه هویت جمعی قرار دارند (ابوالحسنی، ۱۳۸۷: ۶). هویت ملی عبارت است از بازتولید و باز تعبیر دائمی الگوی ارزش‌ها، نمادها، خاطره‌ها، اسطوره‌ها و سنت‌هایی که میراث متمایز ملت را تشکیل می‌دهند (رضایی فادی، ۱۳۹۸: ۱۲). از این رو هویت پدیده‌ای است که با توجه به شکل‌گیری دولت - ملت‌ها و جهانی شدن، به خصوص در بین قومیت‌ها و گروه‌های فرهنگی، ابعاد پیچیده‌تری به خود گرفته است.

اگر پرسش هویت را به عنوان یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین پرسش‌ها در حیات فردی و جمعی نوع انسانی در نظر بگیریم، مردم عرب و به خصوص جوانان عرب را نمی‌توان از این امر مستثنا دانست. شدت و میزان یافتن پاسخ این سؤال و توجه به مؤلفه‌های هویت قومی این جوانان، به دلایل گوناگون از جمله افزایش خودآگاهی سیاسی حاصل از تأثیرپذیری از بهار عربی - که از سال ۲۰۱۰ از شمال آفریقا آغاز و جهان عرب و دولت‌های منطقه را تحت تأثیر قرارداد و گفتمان حاکم بر این جوامع را متحول ساخت؛ و در پی این تحولات، علاوه بر این که هویت‌های جدیدی شکل گرفتند؛ برخی از هویت‌های خرد توانستند امکان ابراز وجود بیشتر خود را به دست بیاورند (یزدان فام، ۱۳۹۰: ۴۹)، تأثیرپذیری از جهانی شدن و ارزش‌های آن (جلایی پور و قنبری، ۱۳۸۸: ۱۸۴)، رواج و استفاده از رسانه‌ها و شبکه‌های ماهواره‌ای (خرازی آذر و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۳)، استفاده از تکنولوژی موبایل و اینترنت و فضای مجازی (لهسایی زاده و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۸)، عدم پاسخگویی کافی نسبت به تمایلات آن‌ها مبنی بر داشتن مشارکت سیاسی، بالا رفتن میزان سواد عمومی و هم‌جواری و افزایش مراودات با مردم جنوب عراق و... بیشتر شده است و در دهه اخیر شاهد اهتمام بیشتر جوانان عرب شهرستان دشت آزادگان به هویت قومی خویش و مؤلفه‌های تشکیل دهنده آن هستیم.

از طرفی، به‌رغم وجود نهادهای اجتماعی مدرن و استفاده از تکنولوژی‌های پیشرفته ارتباطی (رادیو، تلویزیون، ماهواره، اینترنت و موبایل) خاص‌گرایی یکی از مسائل عمده قوم عرب محسوب می‌شود؛ زیرا مدرنیته شدن در بعد عینی با روابط اجتماعی مبتنی بر تعصب اجتماعی نسبت به قوم و خویش، طایفه و ایل همراه بوده است به عبارتی درست است که شبکه‌های اطلاعاتی مردم عرب را از حالت خاص‌گرایی خارج کرده و با بقیه اقوام یکی شدند و همگرایی دارند (خرازی آذر و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۷) اما باز هم شاهد یک سری مسائل خاص‌گرایی در بین جوانان عرب دشت آزادگان هستیم.

در این میان به دلیل سوءتفاهم‌های سیاسی، گرایش مردم عرب به هویت ملی و مؤلفه‌های آن‌ها نسبت به سایر اقوام ایرانی از میانگین پایین‌تری برخوردار است و گرایش آنان به هویت قومی قوی‌تر است و رابطه بین این دو نوع هویت (هویت قومی و ملی) در میان آن‌ها معکوس است؛ به‌طور کلی روابط میان ابعاد هویت قومی مردم عرب با ابعاد هویت ملی معکوس و منفی است (حاجیان، ۱۳۸۸: ۱۶۲-۱۵۶). علی‌رغم این‌که رسانه‌های ملی در جامعه ایران جهت تقویت هویت ملی تلاش می‌کنند؛ شاهد این هستیم که نسل جدید جوان عرب ساکن شهرستان دشت آزادگان وابستگی کمتری به هویت ملی دارند و در نتیجه گرایش بیشتری به هویت قومی خویش دارند؛ بنابراین در این پژوهش با توجه به دو سطح تعلق هویتی پیش‌رو برای جوانان عرب، این پرسش مطرح می‌شود که در شرایط کنونی احساس تعلق، تعهد و وفاداری جوانان عرب به هویت‌های جمعی (ملی و محلی) به چه میزان است؟ سلسله‌مراتب ترجیحات هویتی جوانان قوم عرب به چه شکل است؟ و عوامل تأثیرگذار بر سطوح هویتی آنان کدام است؟

پیشینه تجربی

کاروانی و غفاری نسب (۱۳۹۸) در تحقیقی با عنوان «هویت ملی و هویت قومی در زیست جهان دانشجویان بلوچ» نتیجه تحلیل داده‌ها، دستیابی به پنج مقوله‌ی محوری و یک مقوله‌ی هسته‌ی هسته بوده است. مقولات محوری عبارت‌اند از: چند لایه‌گی و تکثر منابع هویت بخشی، نوسان هویتی، رفت‌وبرگشت بین هویت ملی و قومی، برجستگی مؤلفه‌های فرهنگی و فرسایش مؤلفه‌های سیاسی هویت ملی، بازنمایی هویت بلوچی در اندیشه دیگری و دیگری سازی؛ گجر و برساخت مرز هویتی. مقوله هسته نیز عبارت است از دیگری‌سازی هویتی سیال. همچنین یافته‌ها نشان دادند که بستر و منابعی مانند

موقعیت مذهبی، موقعیت جغرافیایی و قومی در کنار شرایطی از قبیل احساس تبعیض، کلیشه سازی رسانه‌ای، وضعیت اجتماعی، سیاسی، تصوراتی قالبی منفی پیوند چندجانبه‌ای با مقوله هسته پژوهش دارند.

در مطالعات قربانپور و همکاران (۱۴۰۰) با عنوان «ارائه مدل سیاست‌گذاری قومی در جمهوری اسلامی ایران با رویکرد گراندد تئوری» نتایج پژوهش نشان داد که مدل مناسب سیاست‌گذاری قومی در جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر شش مقوله است: ۱. مقوله‌های علی (فرهنگی، سیاسی - امنیتی)؛ ۲. شرایط مداخله‌گر (مثبت و منفی)؛ ۳. بسترها؛ ۴. محوری؛ ۵. راهبردها (فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی) و ۶. پیامدها (اقتصادی - فرهنگی، سیاسی - امنیتی). بر اساس مقوله‌های شش‌گانه روش داده‌بنیاد در نهایت چهار مؤلفه اصلی هویت ملی، هویت دینی، شهروندمحوری و عدالت‌محوری به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌ها شناسایی شدند. با ترکیب چهار مؤلفه فوق؛ الگوی «تکثرگرایی ایرانی - اسلامی» به‌عنوان الگوی مطلوب سیاست‌گذاری قومی در جمهوری اسلامی ایران معرفی شد.

نتایج حاصل از تحقیق «بررسی احساس تبعیض بر ابعاد هویت جوانان کُرد کرمانج استان خراسان شمالی» صفا و همکاران (۱۴۰۰) حاکی از آن است که ارتباط معناداری بین احساس تبعیض و هویت‌جمعی وجود دارد؛ ولی تأثیر احساس تبعیض بر هویت‌جمعی اندک است. در ارتباط بین احساس تبعیض و سطوح هویت‌جمعی، احساس تبعیض بیشترین تأثیر را بر متغیرهای هویت دینی و سپس هویت ملی در هر سه جنبه شناختی، رفتاری و احساسی دارد و کمترین تأثیر را بر هویت طبقاتی می‌گذارد. درحالی‌که احساس تبعیض بر هویت فراملی اثر معناداری ندارد. در این میان باید اشاره کرد با اطمینان ۰/۹۵ درصد ابعاد تبعیض (رویه‌ای، توزیعی و تعاملی) در جنبه‌های (شناختی، رفتاری و احساسی) ابعاد هویت‌جمعی (خانوادگی، طبقاتی، دینی، ملی و فراملی) تأثیرگذار هستند.

فرامر زبانی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «نقش شبکه‌های اجتماعی موبایلی بر هویت شخصی مدرن در میان جوانان شهر اردبیل» نشان داد که بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی و مؤلفه‌های هویت شخصی مدرن (توسعه‌ی فردی، توسعه نظام ارتباطات بین فردی، توسعه‌ی انتخاب‌ها و تغییر در نظام ارزشی و ترجیحی فرد، تغییر در پیوندها، دل‌بستگی‌های فردی و حوزه خصوصی زندگی و دسترسی فوری یا فرهنگ فوری) همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. بیشترین

همبستگی مربوط به توسعه‌ی فردی و کمترین همبستگی نیز مربوط به توسعه‌ی ارتباطات بین فردی است. نتایج پژوهش نشان داد که گسترش استفاده از شبکه‌های مبتنی بر تلفن همراه به فردیت و فردی شدن می‌انجامد.

در پژوهش عبدالجواد و همکاران (۲۰۱۵) با عنوان «بازتولید هویت قومی در جامعه اردن»، نمونه تحقیق شامل ۴۹۶ نفر از جوانان (مؤنث و مذکر) اقلیت‌های قومی چرکس، چچن، درزی، ارمن و کرد، از ۲۰ الی ۲۵ ساله است. نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهند که اقلیت‌های قومی اردن هویت قومی خویش را به‌صورت مداوم بازتولید می‌کنند. ولی برخی از مکانیسم‌های بازتولید، به‌خصوص زبان و روابط اجتماعی نسبت به دیگر مکانیسم‌ها پس‌رفت داشته‌اند. همچنین نتایج نشان دادند که در زمینه بازتولید هویت قومی، تفاوت کمی بین اقوام ذکرشده مشاهده گردید. در این میان اقلیت «درز» بیشترین میزان بازتولید قومی را داشته‌اند و بعدازآن به ترتیب ارمن، چرکس، چچن و کردها بازتولید قومی داشته‌اند.

مارتینی و همکاران (۲۰۲۰) در مقاله «مهاجران جوان نروژ: نقش هویت ملی در ادغام مهاجران» پیشینه، روابط و پیامدهای هویت اجتماعی مهاجران جوان در نروژ را مطالعه کرده‌اند که هدف این بررسی هویت اجتماعی مهاجرین و احساس آن‌ها درباره ادغام در جامعه‌ی نروژی است. نتایج به‌دست‌آمده از این تحقیق شاهد این است که تعداد زیادی از مهاجران جوان در نروژ هویت ملی (نروژی) و هویت قومی را تأیید می‌کنند و این اختلاف بین دو فرهنگ نمی‌تواند رابطه منفی هویت ملی و قومی را توضیح دهد. علاوه بر این، تأیید هویت ملی مهاجران با تأیید هویت دوگانه آن‌ها رابطه‌ای مثبت دارد. رابطه مثبت با اعضای جامعه پذیرنده احساس مهاجران جوان را از ادغام در جامعه نروژ پیش‌بینی می‌کند و این رابطه به‌واسطه هویت ملی است.

در خصوص وجه تمایز این پژوهش با پژوهش‌های پیشین می‌توان به خروج از تک علت‌نگری در پدیده‌های اجتماعی و طرح عوامل مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و روانشناسی اجتماعی اشاره کرد؛ همچنین هرچند اندک تحقیقاتی در زمینه نگرش‌های هویت قومی و ملی در شهرهای متنوع صورت پذیرفته است؛ اما تحقیق حاضر در شهرستانی با جمعیت همگن و فارغ از تنوع قومیتی انجام می‌پذیرد که از این امر می‌توان به‌عنوان مزیت یاد کرد و نتیجه آن می‌تواند ما را به پاسخ این پرسش سوق دهد که آیا نتیجه بررسی نگرش‌های قومی و ملی در یک شهرستان با جمعیتی صددرصد عرب با نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش‌هایی که در شهرهای متنوع، به دست آمده همخوانی

دارد؟ اگر ندارد علت چیست؟ اگر نتیجه به دست آمده از این تحقیق با نتایج کسب شده از پژوهش های سابق (در شهرهای متنوع) همخوان باشد، آنگاه می توان با اطمینان بیشتری به آن تحقیقات نگریست.

چارچوب نظری

در ارتباط با علل و عوامل بروز حرکت های واگرایانه و اعتراضات قومی برخی نظریات به نقش عوامل «ذهنی و هویت محور» در بروز ناآرامی ها، جنبش ها و بحران های قومی تأکید می کنند و دسته دیگر بر عوامل «عینی» تمرکز دارند (صالحی امیری، ۱۳۸۵: ۹۳). از دید راتچالد و شایخلین عوامل ذهنی همان چیزهایی است که منشأ آن در هویت خواهی جامعه قومی است؛ به این معنا که مجموعه ای از عوامل فرهنگی و ایدئولوژیک موجب تمایل جمعی یک قوم به احیای هویت، نمادهای فرهنگی و منزلت خود در مقابل دیگری می شود. این دسته از نظریات هویت قومی و ملی را نه سطوحی قابل جمع از هویت، بلکه کاملاً در تعارض همدیگر و غیرقابل جمع قلمداد می نمایند. دسته دوم برعکس، بر عوامل اغلب اقتصادی و اجتماعی عینی و مشاهده پذیر به عنوان علت سطوح مختلف واگرایی قومی تمرکز کرده اند؛ برای مثال عینی گرایان تبعیض در قوانین و برنامه ها، حق مالکیت، حقوق مدنی و توزیع منابع و امکانات را عواملی می دانند که موجب نارضایتی یا ناهمگرایی یک گروه قومی با هویت ملی می شود (امیراحمدی، ۱۳۷۷: ۲۹ به نقل از اکوانی، ۱۳۸۷). با این مقدمه، مهم ترین نظریاتی (متشکل از دیدگاه الکساندر، پارسونز، جکسون و اسمیت، هابرماس، بانتون و رینگولد) که هر کدام بر یکی یا هر دوی این عوامل تأکید می کنند به اختصار توضیح می دهیم و سپس فرضیه پژوهش را مطرح می کنیم.

با توجه به اینکه ابژه تحلیلی این پژوهش «رابطه هویت قومی و ملی» است. این ابژه را می توان در پرتو بحث مربوط به «همبستگی اجتماعی» تحلیل و تبیین کرد. الکساندر این «فضای همبستگی» را «جامعه مدنی» می نامد و ماهیت آن را با این مفهوم مورد بررسی و تحلیل قرار می دهد (الکساندر، ۲۰۰۱: ۱۹ به نقل از مقدس و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۵۸). از نظر الکساندر آنچه در شکل گیری یا ممانعت از این فضای همبستگی مدنی تأثیر دارد، فرهنگ به عنوان متغیر مستقل است. او فرهنگ را عنوان ساختاری متشکل از مجموعه های نمادین می داند که خود نشانه های تعمیم یافته ای است که مقوله هایی را برای فهم زندگی فراهم

می‌کند. این گفتمان حول دریافت‌های مغایر از کنشگران، روابط اجتماعی و نهادها سازمان می‌یابند و در عرصه فرهنگ به نوعی رابطه اجماعی خاص می‌انجامد که می‌تواند در سه سطح تجلی پیدا کند و بررسی شود: در سطح انگیزه‌ها، روابط و نهادهای اجتماعی. لذا افراد را می‌توان برحسب انگیزه‌هایی که دارند، در یکی از این مجموعه‌های دوتایی جای داد. همچنین افرادی که دارای انگیزه‌هایی از نوع خاص هستند، به روابط اجتماعی متناسب با آن انگیزه‌ها پایبندند و نهادهای خاصی را پدید می‌آورند که با نوع متقابل متفاوت‌اند. چیزی که در نظریه الکساندر مهم است این است که شکل‌گیری جامعه مدنی، نوعی مکان اجتماعی است، زیرا تفسیرهای انسان از نظام اجتماعی در بعضی مواقع باعث ایجاد تنش‌هایی در جامعه می‌شوند (ریترز، ۱۳۷۹: ۷۵۵).

به عقیده جفری الکساندر، در صورتی که افراد دارای انگیزه عقلانی و معتقد به روابط اجتماعی باز باشند، جامعه مدنی به معنای واقعی شکل می‌گیرد و به عبارتی افراد بر هویت ملی خود تأکید دارند. برعکس اگر آن‌ها دارای انگیزه غیرعقلانی و معتقد به روابط بسته باشند، جامعه‌ای خاص گرایانه شکل خواهد گرفت که هر رفتار و اثر جدیدی را با استفاده از چارچوب مرجع که همان سنت‌ها و آداب و رسوم ایلی است، تفسیر می‌سازند (مقدس و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۶۰).

برحسب مطالعات جکسون و اسمیت در سازمان‌دهی، مفهوم‌سازی و عملیاتی کردن هویت جمعی آن‌ها بر چهار بعد عمده از هویت جمعی تأکید می‌نماید:

الف) درک فضای بین گروهی (تا چه اندازه برون گروه مطرح باشد و رابطه‌ی آن با درون گروه بیشتر رقابت‌آمیز تصور شود تا همکارانه).

ب) کشش به سمت درون گروه (احساس مثبت نسبت به درون گروه).

ج) عقاید وابسته یا سرنوشت مشترک (خوشبختی خود و درون گروه به هم گره خورده است).
د) فرآیند حل شدن شخصیت ویژه افراد (تصور از خود بیشتر به عنوان عضو گروه تا فرد یکتا) (عالمی نیسی، ۱۳۸۳: ۱۲۶-۱۲۷).

افراد با عضو شدن در گروه‌های قومی، وجه تمایز خویش از دیگر افراد و گروه‌ها را روشن کرده و فعالیت‌های جمعی خود را چه سازش طلب یا غیر آن در چارچوب منافع متصور شکل می‌دهند. به‌طور کلی، طبق نظریه انتخاب عقلانی، مردم هویتی را برمی‌گزینند که به بهترین شیوه با منافع و اهداف شخصی آن سازگار باشد. بر اساس این دیدگاه خارج از محدودیت‌هایی که در مجموعه‌ی گزینه‌های هویتی وجود دارد؛

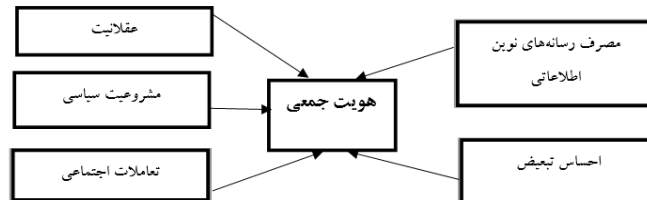
همچنین انتخاب‌های زیادی هست که بر اساس آن‌ها فرد می‌تواند منافع فردی خود را در هویتی دنبال کند که می‌سازد (احمدی، ۱۳۸۲: ۱۲)؛ بنابراین طبق نظر هابرماس در شرایطی که هویت‌های مشروعیت‌بخش قادر به توجیه کردن عملکرد خویش نباشند. افراد رو به هویت‌های تدافعی و برنامه‌دار گرایش پیدا می‌کنند (اسمیت، ۱۳۹۴: ۹). به‌طور کلی، بنا به اعتقاد اندیشمندان اجتماعی هرچقدر میزان احساس محرومیت در یک قوم بیشتر باشد و آن قوم احساس کند فرهنگ، زبان و ارزش‌هایش مورد تعرض و استحاله قرار گرفته است، گرایش به حفظ فرهنگ، آداب و رسوم قومی در آن قوم تشدید می‌شود که در حالت افراطی، این گرایش و تمایل به شکل قوم‌مداری متجلی خواهد شد (لهسایی و همکاران، ۱۳۸۸: ۵۱).

جهت تبیین متغیر فناوری نوین اطلاعاتی، فرضیه اساسی کاستلز این است که چه کسی و به چه منظوری هویت جمعی را برمی‌سازد تا اندازه زیادی تعیین‌کننده محتوای نمادین هویت مورد نظر و معنای آن برای کسانی است که خود را با آن یکی می‌دانند یا خود را بیرون از آن تصور می‌کنند؛ به عبارت دیگر، فرد هویت محلی سنتی را انتخاب کرده یا به هویت جهانی روی می‌آورد. در واقع کاستلز الگویی از جامعه اطلاعاتی ارائه می‌دهد که در آن نقش رسانه‌ها، کلیدی است و در واقع رسانه‌ها هستند که این نوع جدید از جامعه را بازتولید می‌کنند. در این نظام اجتماعی، فناوری‌های ارتباطی جمعی نقش اساسی دارند و لحن گفتمان، سبک زندگی و همپه ارزش‌های اجتماعی توسط رسانه و صاحبان آنها تعریف می‌شود (عظیمی و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۰).

فرضیه‌های تحقیق

- به نظر می‌رسد بین انتخاب عقلانی و هویت جمعی رابطه‌ی معناداری وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین میزان مشروعیت نظام سیاسی و هویت جمعی رابطه‌ی معناداری وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین نحوه مصرف رسانه‌های نوین اطلاعاتی و هویت جمعی رابطه‌ی معناداری وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین تعاملات اجتماعی و هویت جمعی رابطه‌ی معناداری وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین احساس تبعیض و هویت جمعی رابطه‌ی معناداری وجود دارد.

شکل شماره ۱: مدل مفهومی تحقیق

روش تحقیق

تحقیق حاضر بر اساس نوع داده‌های جمع‌آوری‌شده، تحقیقی کمی است. راهبرد مورد استفاده در این تحقیق پیمایش است. جامعه آماری این تحقیق را جوانان (مذکر و مؤنث) ۱۸-۳۰ ساله ساکن شهرستان دشت آزادگان تشکیل می‌دهند. برای نمونه‌گیری از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای و تصادفی ساده استفاده شده است و ۳۷۹ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. ابزار مورد استفاده در این تحقیق، پرسشنامه محقق‌ساخته است. پیش از آغاز پیمایش، پرسشنامه ابتدایی مورد آزمون اولیه قرار گرفت و با استفاده از نتایج به‌دست‌آمده، نقایص موجود برطرف و پرسشنامه نهایی تنظیم شد.

تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای تحقیق

نگرش‌های اجتماعی، تمایلاتی کلی هستند که در فرد به وجود می‌آیند و ادراکات و عواطف او را در جهات معینی به جریان می‌اندازند. در روانشناسی به مجموعه عناصر تثبیت‌شده ذهنی، نگرش می‌گویند. در واقع این عناصر تثبیت‌شده، از فرهنگ جامعه‌ای که شخصیت فرد در آن شکل گرفته است، نشئت می‌گیرد. از آنجاکه نگرش‌های فرهنگی از بدو تولد به تدریج به فرد القاء می‌گردند، بنابراین جدایی و رها شدن از آن‌ها کاری دشوار است. به‌طور کلی نگرش‌ها عبارت‌اند از: پسندها و بیزاریها، دوست داشتن یا دوست نداشتن، موقعیت‌ها، اشیاء، اشخاص، گروه‌ها و هر جنبه مشخصی از محیط، از جمله اندیشه‌های انتزاعی و خط‌مشی‌های اجتماعی، نگرش‌ها غالباً به‌صورت اظهار نظر بیان می‌شوند (نوربخش، ۱۳۸۷: ۸۹-۸۸). در ذیل به برخی از این موارد اشاره خواهیم نمود.

جدول شماره ۱: تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای تحقیق

متغیر مستقل / وابسته	تعریف مفهومی	تعریف عملیاتی	گویه
انتخاب عقلانی	گزینش عقلانی، مدلی از تبیین است که معتقد است: کنش‌های انسانی محصول سنجش‌گری‌های عاقلانه و آگاهانه کنشگران‌اند. با این توضیح که اولاً، پدیده‌های انسانی و اجتماعی محصول کنش‌های انسان‌ها هستند. ثانیاً، کنش‌های انسانی نیز مسبوق و معلول پذیرش باورها و ارزش‌ها و متوقف بر معانی و اهداف آگاهانه و سنجش‌گرایانه هستند (شریفی، ۱۳۹۶: ۲۸).	برای تعریف عملیاتی و سنجش این متغیر از گویه‌های محقق ساخته که بر اساس طیف لیکرت از پنج گزینه (کاملاً موافقم، موافقم، نظری ندارم، مخالفم و کاملاً مخالفم) استفاده گردید.	<p>* به نظر من باید به فرهنگ و سنن خودمان بیشتر اهمیت دهیم. * آموزش به زبان عربی باعث می‌شود که هویت و زبان خودمان را به‌طور مؤثری حفظ کنیم. * مسئولین استان خوزستان باید اهمیت بیشتری به توسعه بخش‌های عرب‌نشین استان بدهند.</p> <p>* نمایندگان منتخب باید تلاش بیشتری برای حفظ و تقویت فرهنگ مردم عرب کنند.</p>
میزان مشروعیت سیاسی	مشروعیت به معنی توانایی ایجاد و حفظ این اعتقاد است که نظام سیاسی موجود برای جامعه مناسب است. توده‌ها باید بی‌اکراه از آن اطاعت کنند و تقدس آن را بپذیرند و آن را شایسته‌ی احترام و حرمت بدانند (عالم، ۱۳۹۸: ۱۰۵).	بر مبنای میزان اعتماد، حمایت و پذیرش نظام سیاسی کشور سنجیده می‌شود. برای سنجش میزان مشروعیت سیاسی از گویه‌های استاندارد و در قالب طیف لیکرت تشکیل شده است.	<p>* در شرایط فعلی، قانون درباره‌ی همه افراد به‌طور یکسان اجرا می‌شود. * در جامعه امروز ما، مردم می‌توانند بدون نگرانی، از حکومت جمهوری اسلامی انتقاد کنند. * نهادهای دولتی قضایی در برابر خواسته‌های مردم پاسخگو هستند.</p>
رسانه‌های نوین اطلاعاتی	به مجموعه به‌هم‌پیوسته از روش‌ها، سخت‌افزارها، نرم‌افزارها و تجهیزات ارتباطی که اطلاعاتی را در اشکال گوناگون (صدا، تصویر و	در این پژوهش گویه‌ها در قالب طیف لیکرت به دودسته تقسیم می‌شوند. قسمت اول اعتماد جوانان عرب نسبت به رسانه‌های	<p>* در شبکه‌های اجتماعی مجازی هیچ مانع و خط قرمزی برای گفتگو درباره موضوعات مورد علاقه وجود ندارد.</p>

<p>متن) جمع‌آوری، ذخیره‌سازی، بازیابی، پردازش، انتقال و یا عرضه می‌کند، اطلاق می‌شود (جعفری و وکیلی، ۱۳۹۰: ۳۱).</p>	<p>نویسندگان را می‌سنجد و قسمت دوم نظرسنجی در مورد نحوه و میزان استفاده از شبکه‌های مجازی و ماهواره‌ای را سنجش می‌کند.</p> <p>شبکه‌های اجتماعی مجازی باعث شده‌اند که ارتباطات من از جوانب مختلف گسترش پیدا کنند.</p> <p>میزان بهره‌مندی از اخبار و برنامه‌های شبکه مجازی مانند واتساپ، آپ، اینستاگرام و... چقدر است؟</p>		
<p>احساس تبعیض به وضعیتی اطلاق می‌شود که در آن فرد یا اعضای یک گروه اجتماعی خود را در مقایسه با افراد دیگر گروه‌ها از دسترسی به شرایط برابر محروم می‌داند.</p> <p>احساس تبعیض سازه‌ای چندبعدی است که هم عوامل اجتماعی - اقتصادی و هم عوامل سیاسی و فرهنگی برای سنجش میزان آن محوری است (میرزایی، ۱۳۹۹: ۱۳۱-۱۳۰).</p>	<p>برای سنجش احساس تبعیض فرهنگی شاخص‌هایی مانند احساس بی‌توجهی به فرهنگ و زبان قومی، دسترسی نداشتن به شرایط و امکانات آموزشی برابر و احساس انزوای فرهنگی در نظر گرفته شده است؛ و برای سنجش احساس تبعیض سیاسی شاخص‌هایی مانند پیگیری نکردن مطالبه‌های قومی از طرف دولت، نابرابری در گزینش و استخدام، دسترسی نداشتن به پست‌های دولتی و سهم نبودن در اداره‌ی کشور و ... در نظر گرفته شده است.</p>	<p>احساس تبعیض به وضعیتی اطلاق می‌شود که در آن فرد یا اعضای یک گروه اجتماعی خود را در مقایسه با افراد دیگر گروه‌ها از دسترسی به شرایط برابر محروم می‌داند.</p> <p>احساس تبعیض سازه‌ای چندبعدی است که هم عوامل اجتماعی - اقتصادی و هم عوامل سیاسی و فرهنگی برای سنجش میزان آن محوری است (میرزایی، ۱۳۹۹: ۱۳۱-۱۳۰).</p>	<p>احساس تبعیض</p>
<p>به نوع و دایره تماس‌های اجتماعی و فیزیکی افراد گروه‌های قومی به یکدیگر مربوط می‌شود؛ می‌توان نوع رابطه اجتماعی افراد یک قوم با غیر هم قوم‌ها را به ترتیب</p>	<p>از بودن در کنار هم - شهریان خود احساس آرامش می‌کنم. پایبند به هنجارهای قومی هستم. بهتر است آدم،</p>	<p>جهت سنجش این متغیر از گویه‌های محقق ساخته و در قالب طیف لیکرت استفاده شده است.</p>	<p>تعاملات اجتماعی</p>

<p>دوست، همسایه و *همکارش را از بین قوم خود انتخاب کند. *اگر کسی با هم قوم خودش زندگی کند کمتر دچار مشکل می‌شود. *اگر دوباره متولد می‌شدم دوست داشتم بازهم عضو مردم عرب باشم. *در انتخاب محل سکونت مناطق عرب نشین را ترجیح می‌دهم.</p>		<p>اولویت و اهمیت که شامل آشنایی، برای مثال کسانی که حاضر هستند با افراد غیر هم قوم خود ازدواج کنند یا فرزندانشان را به همسری دهند، میل به رابطه باز دارند؛ در صورتی که کسانی که بیشتر مایل به ازدواج درون‌گروهی با قوم خود هستند، میل به رابطه بسته و خاص قومیتی دارند (برویکر، ۱۳۹۵: ۳۱)</p>	
<p>من نسبت به دیگر هم‌زبانان خود در کشورهای عربی احساس همبستگی می‌کنم. اگر در شهر دیگر هم‌زبان خود را ببینم خوشحال می‌شوم. به تاریخ قوم عرب افتخار می‌کنم. دوست دارم که در مورد تاریخ قوم عرب بیشتر بدانم. در مراسمی همچون اعیاد و عروسی از لباس عربی استفاده می‌کنم. تاریخ ایران پر از شکوه و عظمت است و سعی می‌کنم با گذشته و تاریخ ایران آشنا شوم. صحبت کردن به زبان فارسی دل‌نشین و</p>	<p>جهت سنجش هویت قومی از پرسشنامه استاندارد شده هویت قومی محمدی (۱۳۹۱) که دارای شش بعد فرهنگی، زبانی، اجتماعی، تاریخی — جغرافیایی و سیاسی است و در قالب طیف لیکرات تنظیم شده، استفاده شده است. جهت سنجش هویت ملی از پرسشنامه استاندارد شده هویت ملی رستگار و ربانی (۱۳۹۲) که از ابعاد فرهنگی، زبانی، اجتماعی، سیاسی و سرزمینی است و در قالب طیف لیکرات تنظیم شده، استفاده گردید.</p>	<p>هویت قومی [طایفه‌ای] به مجموعه ویژگی‌ها و مشخصاتی اطلاق می‌شود که یک قوم [طایفه] را از دیگر اقوام یا طوایف متمایز می‌کند و بین اعضای [طایفه] احساس تعلق به یکدیگر ایجاد کرده و آن‌ها را منسجم می‌کند. هویت قومی [طایفه‌ای] در سطحی پایین‌تر از هویت ملی یا جامعه‌ای قرار دارد (احمدلو، ۱۳۸۱: ۱۲۳). هویت ملی را می‌توان به‌عنوان مجموعه معناسازی بر مبنای سیستمی به‌هم‌پیوسته از ویژگی‌های فرهنگی، تاریخی، سیاسی و جغرافیایی تعریف کرد که طی آن افراد در چارچوب عضویت در یک جامعه سیاسی، در قبال آن احساس همبستگی، تعهد و وفاداری می‌کنند (ایمان و</p>	<p>هویت جمعی</p>

شیرین است و این زبان نماد ایرانی بودن در جهان است. یادگیری زبان فارسی و پاسداری از آن وظیفه هر ایرانی است.		همکاران، ۱۳۹۳: ۵۴.	
---	--	--------------------	--

یافته‌ها

مشخصات فردی پاسخگویان و میانگین متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق (انتخاب عقلانی، مشروعیت نظام سیاسی، مصرف رسانه‌های نوین اطلاعاتی و هویت جمعی) به تفکیک ارائه و توصیف گردیده است.

جدول شماره ۲: توزیع فراوانی متغیرهای تحقیق

سن	سطح تحصیلات			
	میانگین		درصد فراوانی	فراوانی
۲۴/۶	میانگین		درصد فراوانی	فراوانی
۱۲	دامنه تغییرات		۷/۹	۳۰
	فراوانی	جنسیت	۳۳/۹	۱۲۹
۳۵/۵	۱۳۵	زن	۱۳/۲	۵۰
۶۴/۵	۲۴۵	مرد	۲۸/۲	۱۰۷
۱۰۰	۳۸۰	کل	۱۶/۸	۶۴
درصد	فراوانی	میزان درآمد ماهیانه	۱۰۰	۳۸۰
۲۴/۴	۱۰۴	بدون درآمد	شغل پاسخگو	
۱۵/۸	۶۰	کمتر از یک میلیون تومان	درصد فراوانی	فراوانی
۴۳/۲	۱۶۴	۵۰۰۰۰۰۰ - ۱۰۰۰۰۰۰	۲۰/۸	۷۹
۱۲/۶	۴۸	۱۰۰۰۰۰۰ - ۱۵۰۰۰۰۰	۴۲/۱	۱۶۰
۰۸/۰۸	۳	۲۰۰۰۰۰۰ - ۱۵۰۰۰۰۰	۰/۸	۳
۰/۳	۱	بالاتر از ۲۰	۱۲/۱	۴۶

		میلیون تومان				
۱۰۰		۳۸۰	کل	۱۰۰	۳۸۰	کل
۷۱/۶۲	هویت جمعی	تعاملات اجتماعی	احساس تبعیض	مصرف رسانه‌های نوین اطلاعاتی	مشروعیت نظام سیاسی	انتخاب عقلانی
۴۲/۹۰	قومی					
۲۸/۵۹	ملی	۲۸/۷۳	۳۳/۷۲	۴۶/۵۸	۲۹/۵۶	۴۴/۳۳

نتایج آزمون ضریب همبستگی بین دو متغیر انتخاب عقلانی و هویت جمعی ۰/۱۶۹ و سطح معناداری آن ۰/۰۰۷ است. نتایج حاکی از آن است که فرضیه مذکور با سطح همبستگی متوسط تأیید می‌شود. به این معنا که با بالا رفتن میزان انتخاب عقلانی، میزان گرایش جوانان به هویت قومی افزایش و گرایش آنان به هویت ملی کاهش می‌یابد. همچنین نتایج آزمون همبستگی پیرسون بین دو متغیر میزان مشروعیت نظام سیاسی و هویت جمعی ۰/۶۷۶ و سطح معناداری آن ۰/۰۰۰ است. این نتایج بیان می‌کند که فرضیه مذکور با سطح همبستگی قوی تأیید می‌شود؛ بنابراین می‌توان ادعا نمود که با بالا رفتن میزان مشروعیت نظام سیاسی، میزان گرایش جوانان به هویت جمعی نیز افزایش می‌یابد. نتایج آزمون ضریب همبستگی بین دو متغیر رسانه‌های نوین اطلاعاتی و هویت جمعی ۰/۳۴۹- و سطح معناداری آن ۰/۰۰۰ است. این نتایج نشان‌دهنده آن است که فرضیه مذکور با سطح همبستگی متوسط تأیید می‌شود؛ بنابراین می‌توان ادعا کرد که با بالا رفتن میزان مصرف رسانه‌های نوین اطلاعاتی، میزان گرایش جوانان به هویت قومی افزایش می‌یابد. در رابطه بین نحوه مصرف رسانه‌های نوین و هویت ملی رابطه معکوسی وجود دارد و با افزایش میزان مصرف رسانه‌های نوین، گرایش جوانان به هویت ملی کاهش می‌یابد. همچنین نتایج نشان می‌دهند که با بالا رفتن میزان احساس تبعیض، میزان هویت جمعی در بعد ملی نیز کاهش می‌یابد. در حالی که نتایج به‌دست‌آمده در مورد هویت قومی نشان می‌دهد که با افزایش احساس تبعیض، پیوستگی و اولویت دادن به هویت قومی افزایش می‌یابد.

جدول شماره ۳. ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرهای اصلی و فرعی تحقیق

متغیرهای مستقل	متغیر وابسته	شدت رابطه	سطح معناداری	نوع شدت رابطه	نتیجه آزمون	نوع رابطه
انتخاب عقلانی	هویت جمعی	-۰/۴۵۲	۰/۰۰۷	متوسط	تأیید	معکوس
	هویت قومی	۰/۲۲۴	۰/۰۰۰	ضعیف	تأیید	مستقیم
	هویت ملی	-۰/۳۴۲	۰/۰۰۰	متوسط	تأیید	معکوس
مشروعیت نظام سیاسی	هویت جمعی	۰/۶۷۶	۰/۰۰۰	قوی	تأیید	مستقیم
	هویت قومی	۰/۱۱۹	۰/۰۰۲	ضعیف	تأیید	مستقیم
	هویت ملی	۰/۷۰۵	۰/۰۰۰	قوی	تأیید	مستقیم
رسانه‌های نوین اطلاعاتی	هویت جمعی	-۰/۳۴۹	۰/۰۰۰	متوسط	تأیید	معکوس
	هویت قومی	۰/۳۳۳	۰/۰۰۰	متوسط	تأیید	مستقیم
	هویت ملی	۰/۳۱۴	۰/۰۰۰	متوسط	تأیید	معکوس
احساس تبعیض	هویت ملی	۰/۱۸۴	۰/۰۰۰	متوسط	تأیید	مستقیم
	هویت قومی	-۰/۴۳۵	۰/۰۰۰	قوی	تأیید	معکوس

روش تحلیل رگرسیون گام‌به‌گام روشی است که در آن قوی‌ترین متغیرها یک‌به‌یک وارد معادله می‌شوند. تحلیل رگرسیون تمامی متغیرها چند متغیره هم‌زمان وارد معادله شده است که تنها متغیر مشروعیت نظام سیاسی تأیید شده است و ضریب تعیین مدل ۰/۴۵۸ به دست آمده است. به عبارتی دیگر بر اساس ضریب تعیین، ۴۵/۸ درصد از تغییرات متغیر هویت اجتماعی به وسیله‌ی متغیر مشروعیت نظام سیاسی تبیین می‌شود و ۵۴/۲ درصد دیگر توسط متغیرهای دیگری خارج از متغیرهای مورد بررسی در این پژوهش صورت می‌گیرد.

جدول شماره ۴: تجزیه و تحلیل رگرسیون چند متغیره متغیرهای مستقل و هویت جمعی

ضریب همبستگی (R)	مجدورات (R)	ضریب تعدیل شده (R ²)	خطای استاندارد شده	آماره F	سطح معناداری (sig)	آزمون دورین واتسون
۰/۶۷۶	۲۱۶۲۷/۲۱۰	۰/۴۵۸	۰/۰۷۳	۷۴/۴۸۶	۰/۰۰۰	۲/۱۱۳

طبق نتایج به دست آمده در جدول (۵) میزان F در سطح ۹۹ درصد اطمینان (sig= ۰/۰۰۰) معنی دار شده است که حاکی از معنی دار بودن رگرسیون است.

جدول شماره ۵: تجزیه و تحلیل رگرسیون چند متغیره متغیره های مستقل و هویت جمعی

مدل	درجه آزادی	مجموع مجذورات	میانگین مجذورات	کمیت F	سطح معنی داری	رگرسیون چند گانه	R ²	دوربین واتسون
رگرسیون	۴	۲۱۶۲۷,۲۱۰	۵۴۰۶,۸۰۶	۷۴,۴۸۶	۰,۰۰۰	۰,۶۷۷	۰,۴۵۸	
باقی مانده	۳۵۳	۲۵۶۲۳,۷۲۹	۷۲,۵۸۸					۲,۱۱۳
کل	۳۵۷	۴۷۲۵۰,۹۳۹						

جدول شماره ۶: نتایج حاصله از رگرسیون چند متغیره فرضیه های تحقیق

متغیرها	شاخص ها	B	خطای استاندارد	Beta	مقدار T	سطح معنی داری
(مقدار ثابت)		۴۴,۵۰۹	۴,۸۶۴	-	۹,۱۵۰	۰,۰۰۰
انتخاب عقلانی		۰,۰۹۷	۰,۱۰۹	۰,۰۴۷	۰,۸۹۰	۰,۳۷۴
میزان مشروعیت سیاسی		۰,۸۵۲	۰,۰۷۳	۰,۶۹۳	۱۱,۶۰۶	۰,۰۰۰
نحوه ی مصرف رسانه های نوین اطلاعاتی		-۰,۰۲۲	۰,۰۹۹	-۰,۰۱۲	-۰,۲۱۹	۰,۸۲۷
احساس تبعیض		-۰,۰۳۵	۰,۱۳۴	-۰,۰۱۵	-۰,۲۶۲	۰,۷۹۴
تعاملات اجتماعی		۰,۲۲۲	۰,۱۱۶	۰,۱۰۵	۱,۹۱۷	۰,۰۵۶

با توجه به آزمون رگرسیون چند متغیره (Enter) مشخص شده است که متغیره های مستقل انتخاب عقلانی، میزان مشروعیت سیاسی و تعاملات اجتماعی وارد شده در معادله ی رگرسیونی تأثیر مستقیم بر هویت جمعی داشته اند. نتایج آزمون تحلیل مسیر مشخص گردیده که متغیره های انتخاب عقلانی، میزان مشروعیت سیاسی و تعاملات اجتماعی با مقادیر بتا به ترتیب ۰/۰۹۷، ۰/۸۵۲ و ۰/۲۲۲ به طور مستقیم بر متغیره وابسته هویت جمعی تأثیر داشته اند. همچنین متغیره میزان مشروعیت سیاسی علاوه بر تأثیر مستقیم، دارای اثر غیرمستقیم از طریق متغیره احساس تبعیض نیز هست.

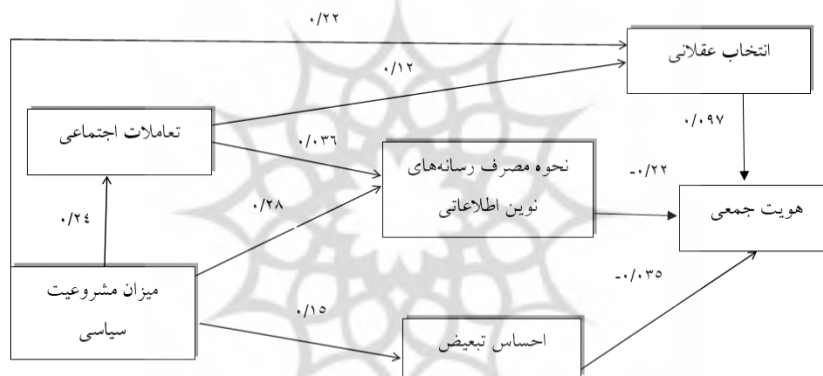
همچنین با توجه به مقدار R² (مقدار واریانس تبیین شده) که در مدل رگرسیونی هم زمان برابر ۰/۴۵، باید بیان کرد که میزان کمیت خطا (e) برابر با ۰/۵۵ که نشان دهنده

میزانی از واریانس متغیر است که متغیرهای متقدم آن را تبیین نکرده‌اند؛ بنابراین تأثیر متغیرهای خارج از مدل (e) بر هویت جمعی برابر با ۰/۵۵ است.

جدول شماره ۷: نتایج حاصل از تحلیل مسیر اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای تأثیرگذار بر هویت جمعی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم
انتخاب عقلانی	هویت جمعی	۰/۰۹۷	-
مشروعیت سیاسی		۰/۸۵۲	۰/۰۳۵
نحوه مصرف رسانه‌های نوین اطلاعاتی		-	۰/۰۲۲
احساس تبعیض		-	۰/۰۳۵
تعاملات اجتماعی		۰/۲۲۲	-

شکل ۲: تحلیل مسیر رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق

بحث و نتیجه‌گیری

جوامع بشری هرچند همواره دارای نوعی وفاق اجتماعی و انسجام کلی هستند؛ اما افراد آن از نظر سنی، جنسی، شغلی، نژادی، قومی و مذهبی با یکدیگر متفاوت‌اند. این تفاوت‌ها باعث ایجاد گروه‌های اجتماعی متنوعی در جوامع می‌شود؛ بنابراین هر جامعه‌ای جدا از فرهنگ عام و موردقبول افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی از خرده‌فرهنگ‌هایی متناسب با وضعیت گروهی خود برخوردار است. از مهم‌ترین وجوه تمایز یافتگی جوامع کنونی که در عرصه‌های مختلف علوم انسانی از جمله علوم سیاسی و جامعه‌شناسی مورد مطالعه قرار گرفته است تفاوت‌های قومی و شکل‌گیری گروه‌های قومی و هویت قومی و ارتباط آن با وفاق اجتماعی یا هویت ملی است. دگرگونی‌های

نویسنده پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در سال‌های نخستین دهه ۹۰ میلادی و ظهور اندیشه‌های نوین، به‌ویژه پسانوگرایی و گسترش فرآیند جهانی‌شدن، باعث توجه بیشتر پژوهشگران و سیاستمداران به پدیده‌هایی همچون هویت، ملیت و قومیت شد. این پژوهش با هدف بررسی جامعه‌شناختی عوامل مرتبط بر هویت جمعی با تأکید بر نگرش‌های اجتماعی و فرهنگی جوانان عرب شهرستان دشت آزادگان انجام شده است. یافته‌های آمار توصیفی تحقیق حاکی از آن است که انتخاب عقلانی با میانگین ۴۴/۳۳ در سطح بالا، میزان مشروعیت نظام سیاسی با میانگین ۲۹/۵۶ در سطح متوسط، نحوه مصرف رسانه‌های نوین اطلاعاتی با میانگین ۴۶/۵۸، هویت جمعی با میانگین ۷۱/۶۲، هویت قومی با میانگین ۴۲/۹۰ در سطح بالا و هویت ملی با میانگین ۲۸/۵۹ در سطح متوسط قرار دارند. همچنین نتایج آزمون فرضیه‌های تحقیق نیز حاکی از آن است که:

با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون، رابطه معنادار بین دو متغیر انتخاب عقلانی و هویت جمعی (با ضریب همبستگی ۰/۲۲۴ و سطح معناداری ۰/۰۰۷) تأیید شده است. نتایج این فرضیه با نظریات بانتون درباره انتخاب عقلانی همخوانی دارد. طبق این دیدگاه مردم هویتی را انتخاب می‌نمایند که به بهترین شیوه با منافع و اهداف شخصی آن‌ها سازگار باشد. بر اساس این دیدگاه خارج از محدودیت‌هایی که در مجموعه گزینه‌هایی هویتی وجود دارد؛ همچنین انتخاب‌های زیادی هست که بر اساس آن‌ها فرد می‌تواند منافع خود را در هویتی دنبال کند که برای خود می‌سازد. بر اساس این نظریه افراد با عضو شدن در گروه‌های قومی، وجه تمایز خود از دیگر افراد و گروه‌ها را روشن کرده و فعالیت‌های جمعی خود را در چارچوب منافع متصور شکل می‌دهند. همچنین با نظریه الکساندر مینی بر این‌که در صورتی که افراد دارای انگیزه عقلانی باشند جامعه مدنی شکل می‌گیرد و به هویت ملی گرایش خواهد داشت و در مقابل اگر دارای انگیزه غیرعقلانی باشند به هویت قومی خویش گرایش پیدا می‌کنند.

همچنین آزمون همبستگی پیرسون برای متغیرهای میزان مشروعیت نظام سیاسی و هویت جمعی (با ضریب همبستگی ۰/۶۷۶ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰) تأیید شده است. نتایج این فرضیه با نظریه هابرماس در خصوص بحران مشروعیت همخوانی دارد. مطابق با این دیدگاه هرگاه دولت نتواند راه‌حل مناسبی برای سازش منافع متضاد بیابد، مشروعیتش کاهش می‌یابد. در چنین شرایطی مشارکت مفید مردم در تصمیم‌گیری به‌وسیله نهادهای دموکراتیک تضعیف می‌شود. با بروز این مسئله افراد به هویت‌های تدافعی گرایش پیدا می‌کنند. یافته‌های این پژوهش با نتایج تحقیقات رفیعی جیردهی و

حبیب زاده خطبه سرا (۱۳۹۲) و لهسایی زاده و همکاران (۱۳۸۸) مبنی بر اینکه گرایش جوانان عرب دشت آزادگان به هویت قومی خویش از نوع افزایشی و هویت ملی کاهشی همخوانی دارد؛ بنابراین، این نتیجه در بعد نظری تأییدکننده نظریه هابرماس درباره‌ی مشروعیت است.

درنهایت برای تحلیل رابطه مصرف رسانه‌های نوین اطلاعاتی و هویت جمعی، از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. آزمون همبستگی پیرسون برای متغیرهای مصرف رسانه‌های نوین اطلاعاتی و هویت جمعی (با ضریب همبستگی $0/349$ - و سطح معناداری $0/000$) تأیید شده است. در خصوص تأیید رابطه بین میزان استفاده از رسانه‌های نوین اطلاعاتی می‌توان گفت این نتیجه با پژوهش‌های بسیاری که رابطه‌ی بین هویت و ابعاد آن را با رسانه مورد تأیید قرار داده‌اند از جمله؛ شفیع‌ی‌نیا و احمدی (۱۳۹۷)، معماریابی و حسن‌زاده (۱۳۸۹)، حسن‌زاده و نیازی (۱۳۸۸)، لانگ و همکاران (۲۰۰۷)، اروین و انگلیش (۲۰۱۰) و شین و کیم (۲۰۱۰) قابل تطبیق است. پس بر این اساس و با توجه به نظریه‌های کاستلز می‌توان گفت که شبکه‌های اجتماعی مجازی و رسانه‌های موجود در عصر حاضر باعث تغییر و تحول هویت می‌شوند؛ این شبکه‌ها باعث تقویت هویت قومی و به‌نوعی باعث تضعیف هویت ملی می‌شوند. با توجه به این، مردم عرب دشت آزادگان هم از این قاعده مستثنا نیستند و این شبکه‌ها باعث تقویت هویت قومی و کاهش هویت ملی مردم عرب شده است.

نتایج تحلیل رگرسیون چندمتغیره بیانگر این بودند که از میان متغیرهای مستقل، متغیر مشروعیت نظام سیاسی به‌عنوان مدل موفق پذیرفته شد. به این معنا که متغیر مشروعیت نظام سیاسی میزان $45/8$ درصد متغیر وابسته (هویت جمعی) را تبیین و پیش‌بینی می‌نماید. این در حالی است که سایر متغیرهای مستقل به‌عنوان مدل پذیرفته‌نشده و در نتیجه تأثیری در پیش‌بینی متغیر وابسته ندارند. بر این اساس مجموعاً ضریب تعیین به‌دست‌آمده در رگرسیون چندمتغیره $0/458$ است؛ بدین معنا که حدود $0/458$ از واریانس مربوط به هویت جمعی توسط این متغیر تبیین می‌شود.

درنهایت می‌توان نتیجه گرفت که ایران کشوری متنوع است و یکی از دغدغه‌های عمده در جوامع متنوع چگونگی پیوند بین گروه‌های قومی و رفع موانع در شکل‌گیری هویتی فراقومی است. به‌عبارت‌دیگر، مسئله این است که یکپارچگی اجتماعی باوجود مناسبات گسسته بین واحدهای جمعی چگونه امکان‌پذیر است و چگونه این مناسبات جهت‌ی پیوسته به خود می‌گیرند. در صورت تحول این وضعیت، موضوع تحول

هویت‌های جمعی مطرح می‌شود که از یک‌سو، میل به تعامل درون‌گروهی داشته و از سوی دیگر، زمینه‌های شکل‌گیری یکپارچگی اجتماعی و ایجاد یک هویت جمعی بزرگ‌تر را فراهم می‌آورد. در شرایط کنونی که مسئله‌ی وفاق اجتماعی و وحدت ملی هم از سوی همبستگی‌های درون‌کشور و هم از سوی فشارهای جهانی و فرآیند جهانی‌شدن تحت تأثیر قرار گرفته است، ضروری است نقش هویت ملی به‌عنوان یک عامل مهم در جهت انسجام اجتماعی، وفاق ملی، صیانت فرهنگی و برنامه‌ریزی اجتماعی پیش‌ازپیش موردتوجه قرار گیرد. در ذیل بر اساس یافته‌های تحقیق پیشنهاد می‌شود:

با لحاظ نمودن این‌که ایران کشوری متنوع است و هر گروه قومی دارای خرده‌فرهنگ و ویژگی‌های خاص خود است. شناخت این اقوام به لحاظ میزان دل‌بستگی به هویت ملی و پایبندی به هویت قومی، مستلزم انجام پژوهش‌های دقیقی است؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود که دانشگاه‌ها و دانشجویان، در نقاط مختلف کشور با انجام پژوهش در این زمینه و به‌ویژه پژوهش‌های بین‌رشته‌ای و شناخت مسائل و مشکلات موجود بر سر راه تحقق هویت ملی در بین اقوام و ارائه راهکارهای لازم در جهت رفع آن‌ها، زمینه مناسب برای تحقق وحدت و وفاق ملی را فراهم آورند.

همچنین پیشنهاد می‌شود، پژوهشی با همین عنوان، در بین شهروندان سایر شهرها برای افزایش قدرت تعمیم‌پذیری نتایج صورت گیرد.

بر اساس یافته‌های تحقیق، تقویت روابط بین قومی مهم است. تشویق گفتگوی بین اقوام و فرهنگ‌ها و اجرای برنامه‌هایی در این راستا مانند ایرانگردی یا نمایشگاه‌های آشنایی با اقوام و فرهنگ، گامی در جهت تحقق این مطلب است. همچنین آموزش دوزبانه در مقطع ابتدایی که در بسیاری از کشورهای جهان اجرا می‌شود، می‌تواند پذیرش هویت ملی را آسان‌تر نموده و به‌جای اینکه آن را در تضاد با هویت قومی، معرفی کند، آن دو را مکمل و سازگار نشان دهد.

منابع

- احمدلو، حبیب (۱۳۸۱)؛ «رابطه هویت ملی و هویت قومی در بین جوانان تبریز»، *فصلنامه مطالعات ملی*، (۱۳)۲، صص ۱۴۴-۱۰۹.
- احمدی، حمید، گنج‌خانلو، مصدق (۱۳۹۳)؛ «رابطه هویت ملی و هویت قومی بین جوانان شهر زنجان»، *فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، (۴۰)۶، صص ۹۲-۶۲.
- اسمیت، گراهام (۱۳۹۴)؛ *فدرالیسم چالش چند قومیتی*، ترجمه: عبدالله رمضان زاده، چاپ اول، تهران: نشر میزان.

- اسمیت، آنتونی دی (۱۳۹۴): *ناسیونالیسم و مدرنیسم*، ترجمه: کاظم فیروزمند، چاپ دوم، تهران: نشر ثالث.
- افروغ، عماد (۱۳۷۷): *قضا و نابرابری‌های اجتماعی، ارائه‌ی الگویی برای جداگرتزی فضایی و پیامدهای آن*، تهران: انتشارات دانشگاه تربیت مدرس.
- اکوانی، سید حمدالله (۱۳۸۷): «گرایش به هویت ملی و قومی در عرب‌های خوزستان»، *فصلنامه مطالعات ملی*، ۹ (۳۶)، ۹۹-۱۲۶.
- امیراحمدی، هوشنگ (۱۳۷۷): «قومیت و امنیت»، ترجمه: حسن شفیعی؛ *فصلنامه مطالعات راهبردی*؛ پیش شماره دوم، صص ۲.
- ایمان، محمدرقی، روحانی، علی (۱۳۹۳): «هویت اسلامی و هویت‌های رقیب (هویت جهانی، ملی و قومی)؛ مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه شیراز»، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران*، ۶ (۲۱)، ۱۴۸-۱۲۷.
- باقری چکامی، سیامک (۱۳۹۱): *قوم عرب*، چاپ اول، تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی.
- برویبکر، راجرز (۱۳۹۵): *مرزهای عقلانیت: رساله‌ای درباره اندیشه اجتماعی و اخلاقی ماکس وبر*، ترجمه: شهناز مسمی پرست، تهران: نشر پارسه.
- جلایی پور، حمیدرضا، قنبر، علی (۱۳۸۸): «بررسی هویت ملی و ارزش‌های جهانی شدن با تأکید بر ایرانیان عرب‌زبان»، *پژوهشنامه علوم اجتماعی*، ۳ (۲)، صص ۱۸۸-۱۶۵.
- جعفری، زهرا، وکیلی، نجمه (۱۳۹۰): «بررسی رابطه بین نگرش اعضای هیئت علمی نسبت به فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطات با توانایی آنان در استفاده از رسانه‌های مجازی»، *رسانه*، ۲۰ (۲)، صص ۴۸-۲۷.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۸): «نسبت هویت ملی با هویت قومی در میان اقوام ایرانی»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۹ (۳-۴)، صص ۱۶۴-۱۴۳.
- حقگو، جواد (۱۳۹۳): *آمریکا و تجزیه‌طلبی قومی در ایران*، چاپ اول، تهران: مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات. رثوفی، محمود (۱۳۸۹): «مؤلفه‌های هویت دینی، دین و ارتباطات»، ۱۱۷ (۲-۱)، صص ۱۱۲-۹۱.
- رضایی قادی، خدیجه (۱۳۹۸): «هویت اجتماعی بازخوانی مفهوم هویت در رویکردهای نظری»، *رشد آموزش علوم اجتماعی*، ۲۲ (۱)، صص ۱۵-۱۲.
- ریتزر، جورج (۱۳۹۳): *نظریه‌های جامعه‌شناسی*، ترجمه هوشنگ ناییبی، چاپ پنجم، تهران: نشر نی.
- شیخاوندی، داور (۱۳۸۱): «تکوین و تکون هویت ملی در جریان تربیت»، *مجله رشد آموزش علوم اجتماعی*، ش ۲.
- شرفی، فاطمه (۱۳۹۶): «راهکارهای پرورش هویت اخلاقی نوجوانان در سبک زندگی خانواده اسلامی»، *مطالعات اسلامی زنان و خانواده*، ۴ (۶)، صص ۹۷-۱۱۸.
- صالحی‌امیری، سیدرضا (۱۳۸۵): *مدیریت منازعات قومی در ایران*، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک.
- صفا، سوسن، ترکمان، فرح، صبوری خسروشاهی، حبیب (۱۴۰۰): «بررسی احساس تبعیض بر ابعاد هویت جوانان کُرد کرمانج استان خراسان شمالی»، *فصلنامه مطالعات ملی*، ۲ (۸۶)، ۱۳۴-۱۱۱. Doi: 10.22034/rjnsq.2021.132259
- عالمی نیسی، مسعود (۱۳۸۳): *مطالعه میزان برجستگی هویت‌های فرهنگی و جمعی و پیش‌بینی آینده آن*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهش جامعه‌شناسی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- عالم، عبدالرحمن (۱۳۹۸): *بنیادهای علم سیاست*. تهران: نشر نی.
- عظیمی، لیلی، نامداری، مهرداد، پرهام، محمد (۱۳۹۷): «تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت ملی و هویت قومی شهروندان شهرستان نورآباد دلفان»، *مطالعات اجتماعی شهری*، ۸ (۲۸)، صص ۹۰-۶۵.

- فرامرزیانی، سعید، جعفری، علی (۱۳۹۹)؛ «نقش شبکه‌های اجتماعی موبایلی بر هویت شخصی مدرن در میان جوانان شهر اردبیل». *فصلنامه مطالعات ملی*، ۲۱ (۸۲)، ۶۹-۸۸. Doi: 10.22034/rjnsq.2020.109390
- قربان‌پور، مهدی؛ مرشدی زاد، علی؛ ابطحی، مصطفی (۱۴۰۰)؛ «ارائه مدل سیاست‌گذاری قومی در جمهوری اسلامی ایران با رویکرد گراندد تئوری». *فصلنامه مطالعات ملی*، ۳۲ (۸۸)، ۴۹-۶۷. Doi: 10.22034/rjnsq.2021.281800.1267
- لهسایی زاده، عبدالعلی؛ مقدس، اصغر؛ نبوی نسب، سید مجتبی (۱۳۸۸)؛ «بررسی عوامل داخلی مؤثر بر هویت قومی و هویت ملی در میان اعراب شهرستان اهواز». *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۰ (۱)، صص ۴۵-۷۰.
- مقدس، علی‌اصغر؛ حیدری، اله رحم (۱۳۸۷)؛ «رابطه هویت طایفه‌ای و هویت ملی با تأکید بر متغیرهای نگرشی در شهر نورآباد ممسنی». *فصلنامه مطالعات ملی*، ۱۹ (۱)، صص ۱۷۷-۱۵۱.
- میراحمدی، هوشنگ (۱۳۷۷)؛ «قومیت و امنیت»، ترجمه حسن شفیع؛ *فصلنامه مطالعات راهبردی*؛ پیش‌شماره دوم، صص ۲۰۷-۲۳.
- نوجه فلاح، رستم (۱۳۸۳)؛ «هویت؛ واقعیتی ثابت یا سیال»، در کتاب *مبانی نظری هویت و بحران هویت*، به اهتمام علی‌اکبر علیانی، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- نوربخش، سید مرتضی (۱۳۸۷)؛ *جامعه‌شناسی عمومی*، چاپ سوم، تهران: انتشارات بهینه.
- یزدان فام، محمود (۱۳۹۰)؛ «تحولات جهان عرب: صورت‌بندی قدرت و هویت در خاورمیانه»، *مطالعات راهبردی*، ۱۴ (۲)، صص ۴۷-۷۷.
- Abdeljawad, T, Horani, M.A, Roshdi Khalil,R (2015); «Conformable fractional semigroups of operators», *Journal of Semigroup Theory and Applications*, Article ID, ISSN 2051-2937.
- Lee, i, c, pratto, F. (2011); «Changing Boundaries of Ethnic Identity and Feelings toward Ingroup/ Outgroup: Examining Taiwan Residents from a Psycho-Historical Perspective». *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(1), 3-24. doi.org/10.1177/0022022110361776.
- Martiny, S. E, Froehlich, L, Soltanpanah, J. & Haugen, M. S. (2020); «Young immigrants in Norway: The role of national and ethnic identity in immigrants' integration», *Scandinavian Journal of Psychology*, 61(2), 312-324.
- Richard R. Verdugo & Andrew Milne (eds.) (2016); *National Identity: Theory and search, North Carolina: Charlotte Information, Age Publishing*, 2-4.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی